

บทที่ 4 พุทธศาสนากับสังคมไทย

4.1 พุทธศาสนากับสังคมไทย

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดจากการคิดหาเหตุผล (Want of Sources) ของพระพุทธเจ้าที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตของมวลมนุษยชาติ ซึ่งอาจจะมีทั้งปัญหาเฉพาะส่วนบุคคลและปัญหาของส่วนรวมที่เรียกว่า ปัญหาสังคม (Social Problems) และในที่สุดพระพุทธเจ้าก็ได้ประสบความสำเร็จในการคิดหาเหตุผลในการแก้ปัญหาคชีวิตของมนุษย์ และพระองค์เองก็ทรงเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ได้นำเอาเหตุผลอันนั้นมาเพื่อเผยแพร่ช่วยแก้ปัญหาชีวิตของมนุษย์ได้เป็นอเนกอนันต์ และเหตุผลอันนั้นก็ได้กลายเป็นคำสอนและได้แพร่หลายไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลกโดยพระองค์เองและการดำเนินงานของสาวกของพระองค์ แม้พระองค์จะปรินิพพานไปแล้วก็ตาม ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่ได้รับเอาคำสอนของพระพุทธองค์มาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาชีวิตและในการดำรงชีวิต วิถีชีวิตของคนไทยหรือสังคมไทยในด้านต่าง ๆ กับพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นจากราชสำนักจนถึงครอบครัวชาวบ้านเริ่มตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา พุทธศาสนาได้เป็นรากฐานของศีลธรรมและวัฒนธรรมไทย พระพุทธศาสนาได้เป็นศาสนาประจำชาติไทยตลอดมาโดยไม่ขาดสายเป็นเวลา 700 ปีเศษ ขนบธรรมเนียมประเพณีและระบบจรรยาบรรณทั้งหลายและวัฒนธรรมอันดีงามด้านอื่น ๆ ของไทย ล้วนมีรากฐานมาจากพุทธศาสนาทั้งสิ้น พุทธศาสนาได้มีอิทธิพล อยู่อย่างมากต่อจิตใจของคนไทย และได้แสดงออกมาในรูปของนิสสัยหรือความเมตตาปราณีและความโอบอ้อมอารี สิ่งเหล่านี้อาจเรียกได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในสังคมไทย จึงถือว่าสังคมไทยก็คือสังคมพุทธนั่นเอง

ประชากรไทยประมาณร้อยละ 95 เป็นพุทธศาสนิกชน โดยแยกออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ภิกษุสามเณร อุบาสกและอุบาสิกา มีวัดวาอาราม ปุชนิยสถาน ปุชนิยวัตถุ ทางพุทธศาสนา มากมาย จนเมืองไทยกลายเป็นเมืองพุทธ สังคมไทยกลายเป็นสังคมพุทธ มีค่านิยมว่าด้วยความเมตตากรุณาต่อผู้ตกทุกข์ได้ยาก การโอบอ้อมอารีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การวางตนให้เหมาะสมกับกาลเทศะ มีสัมมาคารวะอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้หลักผู้ใหญ่ มีการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อบุคคลที่มีสถานภาพต่าง ๆ เช่น ศิษย์ต่ออาจารย์ ลูกต่อบิดามารดา หรือบรรพบุรุษ

๑๓๗ มีขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นลักษณะเอกลักษณ์ของชาติไทยต่าง ๆ เช่น ประเพณี การบรรพชาอุปสมบท ประเพณีการทำบุญต่าง ๆ ประเพณีการประกอบพิธีกรรมเนื่องในวัน สำคัญทางศาสนา ประเพณีทำบุญเนื่องในวันสำคัญของชาติ ๑๓๗ สังคมไทยเป็นสังคมที่มี ศาสนาพุทธช่วยกลมเกลอไม้มันน้ำวจิตใจและสร้างสำนึกทางศีลธรรม โดยมีวัดและพระสงฆ์ เป็นกลไกที่สำคัญในการรวบรวมสมาชิกของสังคมให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ มีหลัก ธรรมสำคัญ ๆ ที่จะช่วยควบคุมสังคมตัวอย่าง เช่น ธรรม โลกบาล 2 คีล 5 ธรรม 5 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ 4 สาราณียธรรม 6 นาถกรณธรรม 10 เป็นต้น เป็น การช่วยเสริมให้สังคมเป็นระเบียบ นอกจากนี้ ยังเป็นสังคมที่พระธรรมคำสั่งสอนได้ช่วยเหลือ หลอมให้มีความเชื่อและยึดถือปรัชญาในการดำเนินชีวิตอย่างเดียวกันเท่ากับเป็นการเสริม สร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคม และพิธีกรรมทางพุทธศาสนาก็ได้มีส่วน สำคัญในการเน้นสำนึกความเป็น “พวกเดียวกัน” หรือเป็นคนไทยด้วยกัน ตัวอย่างของพิธี กรรม เช่น พิธีกรรมเนื่องในวันมาฆบูชา วิสาขบูชา อาสาฬหบูชา เข้าพรรษา ออกพรรษา งาน บวชนาค งานศพ งานกฐิน งานผ้าป่า และงานบุญต่าง ๆ อีกมากมาย งานบุญและพิธีกรรมใน โอกาสหรือเทศกาลต่าง ๆ เหล่านี้ ได้เป็นสื่อให้สมาชิกของสังคมไทยได้มาร่วมงานกันและ ได้สร้างสรรค์เกิดความรู้สึกร่วมเป็นพรรคเดียวกัน มีความใกล้ชิดยึดเหนี่ยวกันกำลังเพื่อส่วน รวม (อุณ โทจันทร์, 2537: 106-107)

ประวัติการแพร่หลายของพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทย นั้นนิยมการแบ่ง เป็นยุค ตามพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ทรงไว้ในหนังสือตำนาน พุทธเจดีย์สยาม ซึ่งได้แบ่งไว้เป็น 4 ยุค ดังนี้

ยุคที่ 1 ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท

ยุคที่ 2 ลัทธิมหายาน

ยุคที่ 3 ลัทธิมหายานอย่างพุทgam

ยุคที่ 4 ลัทธิลัทธิลัทธิ

ยุคที่ 1 หมายถึงพระพุทธศาสนานิกายหินยาน หรือเถรวาทแบบเดิมที่พระโสณะ และพระอุตตระ ศาสนทูตสายที่ 2 ใน 9 สายของพระเจ้าอโศกมหาราช นำเข้ามาสู่ดินแดน สุวรรณภูมิ ตั้งแต่สมัยทวารวดีในพุทธศตวรรษที่ 3 เมื่อชนชาติไทยยังมีได้เป็นใหญ่ในดิน แดนแถบนี้ พระพุทธศาสนาแบบนี้ได้เจริญรุ่งเรืองอยู่นาน และมีอิทธิพลสืบเนื่องมา โดยเฉพาะในภาคกลางของไทยจนถึงสมัยที่ชนชาติไทยตั้งตนเป็นใหญ่ได้ในสุโขทัย

ยุคที่ 2 ประวัติของชนชาติไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายาน อาจแยกได้เป็น 2 ตอน คือ การรับนับถือของชนชาติไทยในอาณาจักรอ้ายลาว ผ่านทางประเทศจีนสมัยพระเจ้าเมิ่งตี้ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 7 เป็นตอนหนึ่ง และตอนที่ 2 แยกเป็น 2 ระยะ คือ ครั้งแรกในสมัยที่อาณาจักรศรีวิชัยรุ่งเรือง ราว พ.ศ. 1300 กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีวิชัยผู้นับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน มีเมืองหลวงอยู่ที่สุมาตรา ได้แผ่อำนาจเข้ามาถึงแหลมมลายู ได้ดินแดนตั้งแต่จังหวัดสุราษฎร์ธานีลงไปไว้ในครอบครอง พุทธศาสนานิกายมหายานจึงแผ่เข้ามาในภาคใต้ของประเทศไทย ครั้งที่สองในสมัยลพบุรี ขอมแผ่อำนาจเขตเข้ามาครอบครองประเทศไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางทั้งหมด ในราว พ.ศ. 1550 พุทธศาสนาแบบมหายาน ซึ่งขอมรับมาจากศรีวิชัยจึงแผ่เข้ามาในดินแดนแถบนี้พร้อมด้วยภาษาสันสกฤต และได้เจริญคู่เคียงกับพุทธศาสนาแบบหินยานที่มีมาแต่เดิม

ยุคที่ 3 ในราว พ.ศ. 1600 พระเจ้าอนุรุธมหาราชหรืออินธรามังซ่อเรืองอำนาจ แผ่อำนาจจักรพุกามเข้ามา ได้อำนาจเขตล้านนาและล้านช้าง พระพุทธศาสนาหินยานแบบพุกามที่กษัตริย์องค์นี้นับถือจึงแผ่เข้ามาในดินแดนแถบนี้ด้วย

ยุคที่ 4 เมื่อชนชาติไทยเป็นอิสระจากขอม ตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้น ครั้นถึง พ.ศ. 1820 พ่อขุนรามคำแหงได้ขึ้นครองราชย์ ได้ทรงสดับกิตติศัพท์พระสงฆ์ที่ไปศึกษาที่ลังกา กลับมาสั่งสอนอยู่ที่นครศรีธรรมราช มีความรอบรู้พระธรรมวินัย และมีวัตรปฏิบัตินำเลื่อมใส จึงได้ทรงอาราธนาขึ้นมาตั้งสำนักและเผยแผ่คำสอน ณ กรุงสุโขทัย เรียกชื่อพระพุทธศาสนานิกายหินยานตามแหล่งที่มาว่า ลังกาวงศ์ และเป็นแบบที่เจริญรุ่งเรืองสืบมาจนเป็นศาสนาประจำชาติไทยถึงทุกวันนี้ (พระศรีวิสุทธิโมลี, 2513: 309-311)

จากยุคที่ 4 หรือยุคสุโขทัย ราว พ.ศ. 1800 นี้เองที่ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์และความสำคัญ ที่พุทธศาสนาเริ่มเข้ามาในชีวิตคนไทยมากขึ้น และในสมัยนี้เป็นสมัยที่ชนชาติไทยมีประวัติแห่งอิสรภาพต่อเนื่องกันเป็นของตนเอง มีระบบการและผลงานสร้างสรรค์ พร้อมทั้งหลักฐานต่างๆ ที่ชี้แจงได้ว่า เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 1820 แล้ว พระองค์ได้แผ่ขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง รวมทั้งทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้ก้าวหน้า ทรงบำรุงพระศาสนาและการศึกษา โดยอาราธนาพระสงฆ์ลังkawงศ์ ผู้รอบรู้พระไตรปิฎกจากนครศรีธรรมราชมาพำนักในกรุงสุโขทัย ดังความปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถร สังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา” พระสงฆ์ลังkawงศ์ที่มาจากนครศรีธรรมราชพำนักอยู่ ณ วัดอรุณญิกนอกเมือง พ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปนมัสการเป็นประจำทุกวันพระ

กลางเดือน และสิ้นเดือน นอกจากนั้นประชาชนชาวสุโขทัยยังเป็นผู้ยึดมั่นในศาสนา รวมทั้ง
กษัตริย์ในสมัยสุโขทัยทุก ๆ พระองค์

เมื่อถึงสมัยพระเจ้าลิไท เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. 1897 ทรงทำนุบำรุงบ้านเมือง
ให้ร่มเย็นเป็นสุข บำรุงพระศาสนาด้วยการสร้างเจดีย์ วิหารและสังฆาวาส บำรุงการเล่าเรียน
พระไตรปิฎก ทรงสร้างปราสาทราชมณเฑียรสถาน แล้วทรงเผด็จสงฆ์ให้เข้าไปเรียนพระ
ไตรปิฎก ในบริเวณมหาปราสาทนั้น ทรงรับภาระสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน

จากสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยา โดยเฉพาะสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
นอกจากทรงจัดการปกครองบ้านเมืองให้มีระเบียบเรียบร้อยและเข้มแข็งอย่างดีแล้ว พระองค์
ได้ทรงทำนุบำรุงพระศาสนาเป็นการใหญ่ รวมถึงทรงผนวชใน พ.ศ. 2008 จากนั้นประเพณี
การบวชเรียนจึงถือเป็นเรื่องสำคัญ รวมทั้งประชาชนนิยมสร้างวัดมากขึ้น แม้หลังจากสมัย
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้วก็ตาม

สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ จากรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 ช่วงสมัยกรุงธนบุรีทรง
สร้างวัดเพิ่มเติม เนื่องจากอยู่ในระยะสร้างกรุงใหม่ รวมทั้งโปรดให้อาราธนาพระสงฆ์ที่มี
ศิลาจารวัดรามาพำนักในเมืองใหม่ สมัยรัชกาลที่ 1 ของกรุงรัตนโกสินทร์ทรงโปรดให้มีการ
ทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นที่วัดมหาธาตุ โปรดบำรุงการเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ให้ราช
บัณฑิตบอกหนังสือพระในพระบรมมหาราชวัง สมัยรัชกาลที่ 2 สมเด็จพระสังฆราชมีได้
ขยายหลักสูตรการเรียนบาลีออกไปจาก 3 คือ เปรี๊ยญตรี เปรี๊ยญโท เปรี๊ยญเอก เป็น 9 ประโยค
สมัยรัชกาลที่ 3 ทรงส่งเสริมการสร้างวัดเพิ่มมากมาย รวมถึงอุปถัมภ์พระสงฆ์มากขึ้น มีพระ
สงฆ์บวชมากเป็นพิเศษกว่าสมัยก่อน ๆ ทรงส่งเสริมการศึกษาพุทธศาสนา จัดสอบในวัดที่
สถิตสมเด็จพระสังฆราชหรือในพระบรมมหาราชวัง พระราชทานอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณร
ที่สอบได้ตลอดถึงโยมบิดามารดา ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้ทรงพยายามหาทางให้พระภิกษุ
สามเณรเคร่งครัดในความประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ และได้ทรงพระราชทานอุปถัมภ์บำรุงกิจการ
พระศาสนาสืบมาโดยลำดับ

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยของการปฏิรูปการเศรษฐกิจ
และสังคมครั้งแรกของเมืองไทย งานด้านพระศาสนาก็ได้รับการปรับปรุงด้วย พระองค์ทรง
โปรดเกล้าฯ ให้มีอาจารย์สอนเลข สอนหนังสือไทยในทุก ๆ พระอาราม เนื่องจากทรงมีพระ
ดำริว่าเด็กผู้ชายที่จะสนใจเล่าเรียนหนังสือไทย ลายมือวิชาหนังสือและกระบวนเลขโทรอย่าง
ที่เป็นมานั้นน้อย ส่วนผู้ปกครองก็มีประสงค์จะให้บุตรหลานของตนได้เรียนแต่เมื่อนำไปฝาก
ไว้กับพระก็จะมีเด็กที่เอาใจใส่จะได้วิชาไปน้อย หากเป็นเช่นนี้ผู้ที่จะได้เรียนรู้หนังสือไทย ลาย

มือและเลขไทยก็จะเสื่อมสูญ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระราชอาคันตุกะ พระครูฐานานุกรมเปรียญที่ได้รับพระราชทานนิตยภัตตามฐานาศักดิ์ในพระอารามหลวง สำหรับจะได้สั่งสอนพระภิกษุสามเณรศิษย์วัด

เหตุที่ทรงมีพระดำริให้เริ่มมีการสอนที่วัด เนื่องจากการศึกษาของไทยแต่เดิมมา ศูนย์กลางจะมีอยู่ 2 แห่ง คือวัดกับวัง เนื่องจากสถานที่ทั้งสองแห่งนั้นเป็นที่รวมความรู้ ศิลปินและช่างฝีมือ แต่วังเป็นสถานที่ที่คนทั่วไปเข้าไม่ถึง คนส่วนมากจึงมุ่งเข้ารับการศึกษาวัด เนื่องจากมีแพร่หลายในทุกถิ่น เป็นสถานที่เปิดสำหรับคนทั่วไป เป็นศูนย์กลางและเป็นแหล่งให้การศึกษแก่ประชาชนส่วนใหญ่

ตั้งแต่อดีตวัดกับวังได้ร่วมมือกันให้การศึกษแก่ประชาชนมาโดยตลอด จนถึงการจัดการศึกษาแผนใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 วัดและคณะสงฆ์ยังให้ความร่วมมือจัดการศึกษาของชาติอยู่โดยเฉพาะในระดับมูลศึกษาและประถมศึกษา และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสงฆ์เองเป็นผู้จัดการศึกษาหัวเมือง เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 6 การศึกษาระบบเก่า (ระบบวัด) กับการศึกษาแบบใหม่จึงแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด หน้าที่การให้การศึกษโดยตรงของพระสงฆ์ จึงจำกัดอยู่แต่ในวัดและประชาชนในวงแคบเท่านั้น (พระมหากฤษฎา นันทเพชร, 2540: 8-11)

ลักษณะสังคมไทย

สังคมไทยก็เช่นเดียวกับสังคมอื่น ๆ ในเอเชีย ที่มีศาสนาและหรือศีลธรรมจรรยา เป็นรากฐานที่สำคัญ ศาสนาที่สำคัญในสังคมไทยก็คือ ศาสนาพุทธซึ่งเป็นศูนย์รวมของจิตใจ เป็นที่รวมของจิตใจ เป็นที่รวมของกิจกรรม เป็นแหล่งที่สร้างสรรค์ และส่งเสริมค่านิยมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย เกือบทุกหมู่บ้านจะต้องมีวัดหนึ่งวัดเสมอไป และวัดนั้น ๆ ก็จะเป็นศูนย์รวมของหมู่บ้านนั้นด้วยพร้อมกันไป เป็นแหล่งของศิลปวิทยาการด้วยเช่นกัน และจากศาสนาตัวเองจะเป็นพื้นฐานของคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมของสังคมในด้านต่าง ๆ อันก่อให้เกิดคุณค่าที่สำคัญบางประการ คือ

1. ทางสายกลาง คนไทยโดยทั่วไปโดยเฉพาะในอดีตนิยมทางสายกลาง ความนิยมนี้อาจเกิดจากความเชื่อถือทางศาสนาพุทธ ที่สอนไม่ให้ยึดถือในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเกินไปทำอะไรต้องมีประมาณการ และประมาณตน ทางสายกลางนี้จะเห็นได้ชัดเจนในทางปฏิบัติของบุคคล นับแต่การทำงาน การติดต่อสัมพันธ์ในวงงาน ความเป็นเพื่อน เหล่านี้แม้จะสนิทชิดเชื้อกันดี แต่ก็ต้องไม่สนิทกันจนเกินไป ความเป็นอิสระของแต่ละคนก็ยังคงมีอยู่

2. ซื่อสัตย์และจริงใจ คุณค่าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของคนไทยและสังคมไทยในอดีตคือความซื่อสัตย์ และจริงใจ คนที่ซื่อสัตย์ มีความจริงใจ มีคุณธรรมเช่นนี้จะได้รับการยกย่องนับถืออย่างมาก ในสังคมไทย คนคคโกงจะได้รับการประณาม สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่เกิดจากระบบของศาสนาและคุณธรรม ความก้าวหน้าในการทำงานการคัดเลือกคนเข้าทำงานกับพระเจ้าแผ่นดินสมัยก่อนก็ถือเอาความซื่อสัตย์เป็นคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งเช่นกัน

3. ความผสมผสานกลมกลืนระหว่างคน สัตว์ สิ่งแวดล้อม คนเอเชียโดยทั่วไปเล็งเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทั้งทางชีวภาพและกายภาพ ศาสนาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คนคิดแบบนี้ ตามความเชื่อของคนตะวันออกแล้ว ถือว่าคนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและคนควรศึกษาธรรมชาติเพื่อความเข้าใจ ชาบซึ่งในความสมดุลของมัน ไม่ใช่บังคับบัญชาธรรมชาติ ในชนบททั่วไปนั้น แต่ละบ้านจะมีสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ อยู่มากและหลายชนิดและมันจะอยู่ร่วมกันได้อย่างดี

ระบบของสังคมและค่านิยมอันเกิดจากระบบต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ได้เกิดขึ้นและมีมานานในสังคมไทย นับเนื่องแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา เพราะสังคมในช่วงแรก ๆ นั้นคงที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยมาเริ่มขึ้นอย่างมากในสมัยที่ไทยจำเป็นต้องเปิดรับอารยธรรมตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4-5-6 แต่การรับวัฒนธรรมสมัยนั้นยังไม่ฮวบฮาบ รวบรวมและวิ้งตามอย่างเต็มที่และรวดเร็วอย่างที่เป็นอย่างในปัจจุบัน การรับวัฒนธรรมและปรับปรุงประเทศตามอย่างประเทศทางตะวันตกเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ฉาบฉวยและขาดความรอบคอบอย่างมากพอ มาเกิดขึ้นในสมัยของการพัฒนาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มาแล้วนี้เอง ในทางค่านิยมของไทยหลายประการด้วยกัน ดังจะกล่าวตามแนวทางหลักสี่ประการเช่นเดียวกับที่กล่าวมาแต่วรรคก่อน คือ สังคมอุตสาหกรรม สังคมเมือง สังคมของศาสนา และสังคมครอบครัว เพื่อเป็นการเปรียบเทียบกับสภาพสังคมไทยในอดีต

สภาพสังคมไทยในอดีต	ลักษณะสังคมไทยในปัจจุบัน
<p>ก. สังคมเกษตรกรรม</p> <ul style="list-style-type: none"> - การไม่เคร่งครัดเวลา - เพียงพอไม่มั่งคั่ง - แก้ปัญหาเฉพาะหน้า <p>ข. สังคมหมู่บ้าน</p> <ul style="list-style-type: none"> - ร่วมมือกัน - ประนีประนอม - ความสงบ <p>ค. สังคมศาสนา</p> <ul style="list-style-type: none"> - ทางสายกลาง - ซื่อสัตย์จริงใจ - คน สัตว์ สิ่งแวดล้อม <p>ง. สังคมครอบครัว</p> <ul style="list-style-type: none"> - เคารพอาวุโส ผู้มีอำนาจ - สัมครพรรคพวก - กตัญญูรู้บุญคุณ <p>การศึกษา</p> <p>การอบรมค่านิยมเป็นไปได้ดี และได้ง่าย เพราะสอดคล้องกับที่เป็นอยู่ในสังคม เด็กก็เห็นจริงและเชื่อถือตามที่ครูพูด</p>	<p>ก. สังคมอุตสาหกรรม</p> <ul style="list-style-type: none"> - เกร่งครัดเรื่องเวลา - ให้ได้ปริมาณและกำไรมาก - วางแผนกำไรระยะยาว <p>ข. สังคมเมือง</p> <ul style="list-style-type: none"> - ตัวใครตัวมัน เห็นแก่ตัว - แดกหักรุนแรง - อึกทึก ครึกโครม <p>ค. สังคมหย่อนศาสนา</p> <ul style="list-style-type: none"> - รุนแรง - หลอกหลวง เอาเปรียบ - ทำลายสิ่งแวดล้อม <p>ง. สังคมครอบครัว</p> <ul style="list-style-type: none"> - เคารพอาวุโส ผู้มีอำนาจน้อยลง - สัมครพรรคพวกเพื่อผลประโยชน์ - กตัญญู รู้บุญคุณคนน้อยลง <p>การศึกษา</p> <p>การอบรมค่านิยมเป็นไปได้ยาก เพราะถ้าอบรมค่านิยมเด็กก็ขัดแย้งกับสภาพสังคมจริง ถ้าอบรมค่านิยมที่เป็นอยู่ ครูก็ไม่สามารถทำได้ เพราะมีแนวโน้มทำลายบุคคลอย่างมาก</p>

(ไพฑูริย์ ตินลารัตน์, 2521 : 157-159)

สถาบันศาสนากับสังคมไทยมีความสัมพันธ์ในสาระสำคัญดังนี้

1. ยอมรับศาสนาพุทธ เป็นศาสนาสำคัญประจำชาติ แต่ในขณะเดียวกันยอมรับให้ศาสนาสำคัญต่าง ๆ ได้ตั้งอยู่ในประเทศได้ เช่น ศาสนาฮินดู คริสต์ อิสลาม เป็นต้น และยังเป็นบ่อเกิดสำคัญประการหนึ่งของขนบธรรมเนียมประเพณี กฎเกณฑ์ กฎหมาย ค่านิยม วิถีชีวิตของชาวไทย

2. ศาสนาพุทธเป็นสถาบันสำคัญที่ช่วยให้เป็นจุดรวมจิตใจของคนไทยอย่างแน่นแฟ้น เป็นเสมือนพลังผูกพันคนในชาติเข้าด้วยกันให้ดำรงชีวิตร่วมกัน โดยมีความขัดแย้งน้อยที่สุด และเป็นกลไกที่ช่วยขจัดปิดเป่าความขัดแย้งและสร้างความสงบในสังคม

3. มีความสามารถในการที่จะนำเอาศาสนาพุทธเป็นพื้นฐานของชีวิต และหล่อเลี้ยงทำนุบำรุงศาสนาให้มั่นคงอยู่ได้จนกลายเป็นศูนย์กลางศาสนาพุทธของโลกในปัจจุบัน แม้ศาสนาพุทธจะเป็นศาสนาต่างดาวที่เกิดในประเทศอินเดีย ศูนย์กลางในที่นี้หมายถึง ปริมาณของผู้ที่ยึดถือศาสนาพุทธเมื่อเทียบกับประชากรของประเทศ อิทธิพลของศาสนาต่อชีวิตของประชากร การรักษารธรรมและวินัยรวมทั้งสาระสำคัญที่เป็นหลักการแห่งศาสนา การนำเอาพระธรรมวินัยมาปฏิบัติ และการเสริมสร้างสถาบันสงฆ์ให้ถึงพร้อมทั้งในด้านองค์การและการปฏิบัติสืบทอดพระศาสนา การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์การต่าง ๆ ของสถาบันศาสนาพุทธเข้ากับชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน หรือสงฆ์กับคนไทย

4. นำสิ่งที่มีคุณค่าของศาสนาอื่นมาใช้ผสมผสานกับหลักศาสนาพุทธอย่างไม่ขัดเงินอาทิ พิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ (ขึ้นบ้านใหม่ ศาลพระภูมิ ฯลฯ) หรือลัทธิขงจื้อ (การยกย่องบรรพบุรุษ การแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่มีพระคุณ ฯลฯ)

5. พร้อมที่จะเข้าร่วมในกิจการของศาสนาอื่นโดยไม่ถือว่าเป็นการเสื่อมเสียหรือเป็นบาป หรือเป็นปมด้อยแต่อย่างใด หรือสมาชิกในสังคมไทยต้องขาดคุณสมบัติหรือสิทธิพึงมีพึงได้ หากไปนับถือศาสนาอื่น เช่น การรับราชการ หรือการมีส่วนทางการเมือง

6. ยอมรับการแต่งงานกับคนต่างศาสนาได้ ซึ่งก็นับว่าเป็นสิ่งพิเศษ เพราะสถาบันครอบครัวนี้เป็นพื้นฐานสำคัญของสถาบันสังคม และเป็นความผูกพันอย่างใกล้ชิดระหว่างบุคคล และไม่ถือว่าหากยึดถือศาสนาอื่นใดนอกเหนือศาสนาพุทธจะเป็นอุปสรรคต่อการอยู่ร่วมกันของครอบครัว

7. ให้ความสำคัญกับศาสนาทั้งปวง และยอมรับที่จะให้การคุ้มครองป้องกันศาสนา และลัทธิความเชื่อทั้งหลายที่ไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของครอบครัว (สุพัตรา สุภาพ, 2536: 77-78)

4.2 หลักคำสอนของพุทธศาสนากับสังคม

ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรม ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอยู่มากมาย คำสอนเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวพุทธทั้งหลาย เพราะหลักธรรมสะท้อนความเป็นธรรมชาติ ซึ่งเป็นความจริง มีเหตุมีผล

มนุษย์เราดำเนินชีวิตตามขั้นตอนและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติมีเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ พระพุทธเจ้าได้ทรงให้ปรัชญาหรือแนวทางในการดำเนินชีวิต 3 ประการ คือ

1. อุดมการณ์ คือเป้าหมายสูงสุดหรือสิ่งสูงสุดในชีวิตของคนเรา ในทางพุทธศาสนา สุขที่แท้จริงคือ การไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน และไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ถ้าทำได้เช่นนี้จะนำไปสู่ความสุข ความสงบ และความเย็น

2. หลักการ คือหลักยึดหรือแนวประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุข สงบ เย็น การไปสู่ความสุขที่แท้จริงก็คือ

2.1 การละเว้นความชั่ว

2.2 การทำความดีให้ถึงพร้อม

2.3 การทำจิตใจให้สงบ ผ่องใส

3. วิธีการคือวิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความสุข โดยการปฏิบัติดังนี้

3.1 การรักษาศีล ศีลเป็นข้อห้ามที่ให้เราละเว้นการกระทำที่ไม่ดี การกระทำความชั่ว การกระทำที่ทำให้ตนเอง/ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน การรักษาศีลจึงเป็นการละเว้นจากความชั่ว

3.2 การให้ทาน เป็นการเสียสละในทุกทางทั้งจิตใจและวัตถุ ซึ่งถือว่าเป็นการทำความดี การรู้จักให้อภัย การมีจิตใจเมตตาสงสาร การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยทรัพย์สินเงินทอง การบริจาคทาน จึงเป็นการทำความดี

3.3 การเจริญภาวนา คือการฝึกจิตใจให้สงบ ผ่องใส บริสุทธิ์ ไม่ฟุ้งซ่านเป็นการควบคุมความคิดให้มีเฉพาะเรื่อง การฝึกคิดในทางที่ดีถูกต้อง วิธีปฏิบัติก็คือ การฝึกสมาธิหรือเจริญภาวนา เพื่อให้จิตใจสำรวม สงบ แน่วแน่ และอยู่เหนืออำนาจของกิเลสทั้งปวง การฝึกสมาธิจึงเป็นวิธีการทำให้จิตใจสงบ ผ่องใส และบริสุทธิ์

คำสอนซึ่งเป็นหัวใจของพุทธศาสนา 3 ประการ คือ

1. การทำความดี ทำได้โดยการทำประโยชน์ให้เกิดทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น

ทำประโยชน์แก่ตนเองโดยการประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องทั้งกาย วาจา ใจ ยึดถือหลักธรรมคำสอนทางศาสนาเป็นแนวในการประพฤติปฏิบัติ ละเว้นการกระทำใด ๆ ที่จะนำมาซึ่งความเศร้าหมองทางจิตใจหรือความเดือดร้อนด้านร่างกาย

ทำประโยชน์ต่อผู้อื่นโดยการเป็นผู้ให้มากกว่าที่จะเป็นผู้รับ ลดความเห็นแก่ตัว ให้เหลือน้อยที่สุด การให้สามารถทำได้ทั้งทางด้านจิตใจและวัตถุ ทางด้านจิตใจคือปรารถนาดีต่อผู้อื่นมีใจเมตตากรุณา ขจัดอคติทั้งปวงที่มีต่อบุคคลอื่นให้หมดไป รักคนอื่นให้เท่ากับรักตัวเอง ให้ความรู้ความคิดที่ถูกต้อง ให้ธรรมะเป็นทาน การให้ธรรมะเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สัพพทานํ ชมฺมทานํ ชินาติ การให้ธรรมชนะการให้ทั้งปวง”

2. การละเว้นความชั่ว ทำได้โดยไม่ประพฤตินสิ่งที่จะทำให้ตัวเองและผู้อื่นเดือดร้อน หรือไม่ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง สิ่งชั่วร้าย การรักษาศีลเป็นวิธีการที่ดีที่สุด “ศีล” คือ ความปรกติ ความสงบร่มเย็น ศีลมีหลายระดับ

- ศีล 5 เหมาะสำหรับคนทั่วไปที่ไม่ใช่ภิกษุ เป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดที่จะทำให้คนเราไม่ประพฤติชั่ว ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน

- ศีล 8 เป็นศีลสำหรับอุบาสก อุบาสิกา หรือผู้ที่ต้องการรักษาศีลเพิ่มขึ้นจากศีล 5

- ศีล 10 สำหรับสามเณร

- ศีล 227 สำหรับพระภิกษุ

การรักษาศีลนอกจากจะทำให้เว้นจากการทำความชั่วแล้ว ยังมีประโยชน์ต่อตนเองอีกหลายประการ เช่น เป็นการป้องกันใจของตนเองไม่ให้คิดในทางที่ผิด ป้องกันวาจาไม่พูดในสิ่งที่ไม่สมควร และป้องกันการไม่ทำความชั่วความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น ผู้รักษาศีล ข่อมป้องกันตนเองจากความเสื่อมและภัยอันตรายทั้งปวง ศีลเปรียบเสมือนเกราะกำบังตัวเราให้หลุดพ้นจากความชั่วทั้งปวง

3. การทำจิตใจให้สงบผ่อนคลาย การที่จะทำให้อใจของเราสงบ เบิกบาน แจ่มใสบริสุทธิ์ มั่นคงแน่วแน่ในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ปฏิบัติได้โดยการฝึกสมาธิ การเจริญภาวนาหรือการบริหารจิตเป็นวิธีการที่จะทำให้รู้และเข้าใจจิตใจของตนเอง รู้ว่าสิ่งไหนชั่ว สิ่งไหนดี อะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ

หลักธรรมที่พึงประพฤติ

หลักธรรมในการพัฒนาตนเอง มีหลักสำคัญ 8 ประการ ได้แก่

1. ความมัธยัสถ์ หมายถึงการรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ที่มีอยู่ได้อย่างเหมาะสม ไม่สุรุ่ยสุร่าย แต่ก็ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว เป็นการรู้จักใช้เงินในสิ่งที่จำเป็นและไม่ใช้ในสิ่งที่ไม่จำเป็น

2. การรู้จักประมาณตนหรือความพอดี ความพอดีของคนเรานั้นแตกต่างกัน แต่หลักการที่สำคัญก็คือ ความเหมาะสมและความสมควรแก่ฐานะ ความเป็นอยู่ของแต่ละบุคคล การรู้จักพอหรือที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “สันโดษ” ซึ่งหมายถึงความพอใจตามสภาพที่มี

การรู้จักประมาณตนหรือการถือสันโดษ มีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

ก. การรู้จักประมาณในสิ่งที่ตนมีตนได้ คือพอใจเท่าที่หามาได้ พอใจในสภาพที่ตนเองเป็นอยู่ พอใจในผลสำเร็จที่ได้สร้างขึ้น หรือพอใจในทรัพย์สินเงินทอง ตลอดจนปัจจัยอื่น ๆ ตามที่ตนได้แสวงหามาด้วยความเพียรพยายามและความชอบธรรม

ข. การรู้จักประมาณในกำลังของตน คนเราเกิดมามีความสามารถและสติปัญญาแตกต่างกัน ความแตกต่างในด้านร่างกาย ด้านสมอง ด้านจิตใจ บุคคลแต่ละคนจึงควรจะได้รู้จักตนเองว่ามีขีดความสามารถเพียงใด ต้องสำรวจตนเองอยู่เสมอ อย่าทำอะไรมากเกินไปเกินกำลังความสามารถของตัวเอง พึงทำตามขีดความสามารถของตนเอง

ค. การรู้จักประมาณภาวะความเป็นอยู่ของตน เราควรพอใจตามสภาพที่เราเป็นอยู่ ไม่ทะเยอทะยานจนเกินเหตุ ไม่อิจฉาริษยา ยินดีในลาภยศที่พอเหมาะแก่ฐานะของตน แต่ไม่ได้หมายความว่าให้เป็นคนงอมืองอเท้าอย่างเดิมตลอดไป ความทะเยอทะยาน ความเพียรพยายามเป็นสิ่งที่ดีเพราะนำไปสู่ความขยันขันแข็ง ความมานะพากเพียร แต่เมื่อทำดีที่สุดแล้วผลจะออกมาเป็นอย่างไรก็ควรพึงพอใจ ชีวิตที่มีความสุข รู้จักคำว่าพอ รู้จักประมาณตนในทุกทางย่อมเป็นชีวิตที่มีความสุข

3. การรู้จักสร้างความสำเร็จในชีวิตของตนเองและสังคม คนแต่ละคนย่อมมีเป้าหมายและวิธีการเพื่อบรรลุเป้าหมายในชีวิตของตน เป้าหมายในชีวิตมีหลายทาง เช่น เป้าหมายด้านคู่ครอง ด้านการศึกษา ด้านอาชีพการงาน ด้านฐานะชื่อเสียง แต่ละคนจะมีเป้าหมายอย่างไรก็ได้แต่เป้าหมายที่ดีจะต้องเป็นสิ่งที่มิประโยชน์ต่อตนเองและไม่เป็นโทษต่อผู้อื่น วิธีการไปสู่เป้าหมายต้องถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

การสร้างความสำเร็จให้แก่ชีวิตในพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมในหมวดที่ชื่อว่า “อิทธิบาท 4” สำหรับใช้เป็นหลักยึดและแนวปฏิบัติ

อิทธิบาท 4 คือ ทางแห่งความสำเร็จหรือเครื่องมือไปสู่ความสำเร็จ ซึ่งประกอบด้วย

1. **ฉันทะ** คือ ความพอใจรักใคร่ในการกระทำหรือกิจการใด ๆ ก็ตามที่ตนเกี่ยวข้องกับอยู่ เช่น ผู้ที่อยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียน ต้องมีความรักที่จะเรียน รักในการศึกษาของตน ไม่ใช่ฝืนใจเรียน ผู้ที่ประกอบอาชีพต้องรักและพอใจในงานที่ทำ การฝืนใจทำไม่ว่าสิ่งใดก็ตามย่อมไม่ประสบผลสำเร็จ

2. **วิริยะ** คือความพากเพียรพยายาม มีความอดทนอดกลั้นเพื่อฝ่าฟันอุปสรรคและปัญหาที่มีให้หมดไป มีความอุตสาหะสม่ำเสมอ ขจัดความเกียจคร้าน ความท้อแท้ต่าง ๆ ให้หมดไป

3. **จิตตะ** คือการตั้งจิตแน่วแน่ จดจ่ออยู่กับสิ่งที่ทำ ไม่ยอมปล่อยให้ใจเลื่อนลอยไปสู่เรื่องอื่น การทำงานให้ประสบความสำเร็จได้นั้นต้องมีใจจดจ่อ ระลึกถึงสิ่งที่ทำอยู่เสมอ

4. **วิมังสา** คือการรู้จักใคร่ครวญ พิจารณาตรวจสอบ ทบทวนสิ่งที่ทำเพื่อปรับปรุงแก้ไขหรือจัดปัญหาอุปสรรคให้หมดไป เป็นแนวทางการทำงานโดยใช้ปัญญาคิดค้นหาเหตุผลเพื่อให้งานบรรลุผลสำเร็จ

4. **ความกตัญญูกตเวที** เป็นสิ่งประเสริฐ บุคคลใดรู้จักคุณและตอบแทนคุณผู้อื่นที่ได้กระทำแก่ตนแล้ว ย่อมได้ชื่อว่าเป็นคนดี

5. **ความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม**

ความรับผิดชอบเป็นสิ่งคู่กับหน้าที่ คนที่มีความรับผิดชอบก็คือคนที่รู้จักหน้าที่ของตนว่าต้องทำอะไร และตั้งใจกระทำสิ่งนั้นให้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ กระทำด้วยความเพียรพยายามและยอมรับผลของการกระทำ ไม่ว่าจะดีหรือไม่ดีอย่างเต็มใจ

บุคคลควรมีหน้าที่ทั้งต่อตนเองและสังคม หน้าที่ต่อตนเองคือการรับผิดชอบต่อตนเองทั้งในด้านร่างกาย ความเป็นอยู่ ชีวิต สุขภาพ ทรัพย์สินและเกียรติยศชื่อเสียง โดยการประพฤติ การกระทำหรือการแสดงออกที่ถูกต้อง หน้าที่ต่อสังคมคือการรับผิดชอบต่อครอบครัว หมู่คณะ และกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องด้วย

6. ความละเอียดและเกรงกลัวต่อความชั่ว

ความละเอียดต่อความชั่วหรือ “หิริ” คือการมีความสำนึกว่าอะไรเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นเอง

ความเกรงกลัวต่อบาป หรือ “โอตตัมปะ” คือความรู้สึกที่เห็นว่าความชั่วเป็นสิ่งเลวร้าย เป็นสิ่งบาป ควรหลีกเลี่ยง

หิริโอตตัมปะ เป็นหลักธรรมที่สำคัญของพุทธศาสนา เรียกว่า “โลกบาลธรรม” คือ ธรรมที่คุ้มครองโลก เป็นหลักที่จะนำมาซึ่งสันติสุขในการอยู่ร่วมกัน

7. การประกอบความดี

การประกอบความดี สามารถทำได้ 3 ทางคือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ในพุทธศาสนาได้กำหนดหลักปฏิบัติไว้ 10 ประการ เรียกว่า “กุศลกรรมบท 10” โดยแบ่งออกได้ดังนี้

กายกรรม 3 ได้แก่

1. ละเว้นการปลงชีวิต การเบียดเบียน มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
2. ไม่ขโมยของผู้อื่น หรือถือเอาของของผู้อื่นที่ตนไม่มีสิทธิ์อันชอบธรรมที่จะได้ครอบครอง เคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่ถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ให้มาเป็นของเรา
3. ละเว้นการประพฤติดีในกาม ไม่ล่วงละเมิดประเวณีทางเพศ

วจีกรรม 4 ได้แก่

4. ไม่พูดเท็จ พูดแต่ความจริง มีสัจจะ
5. เว้นจากการพูดส่อเสียดอันนำมาซึ่งความแตกร้างของหมู่ชน ไม่พูดขู่ยให้คนขัดใจกัน แต่ควรพูดแต่คำที่ช่วยส่งเสริมความสามัคคี หรือเมื่อคนแตกร้างกันก็หาทางส่งเสริมให้เกิดความสมัครสมานกัน
6. ไม่พูดคำหยาบ พูดแต่คำอ่อนหวาน
7. ไม่พูดเพ้อเจ้อหรือพูดคำไร้สาระซึ่งไม่เกิดประโยชน์แก่ใคร ๆ ควรพูดแต่ความจริง มีสาระประโยชน์ และพูดถูกกาลเทศะ

มโนกรรม 3 ได้แก่

8. ไม่ครุ่นคิดแต่จะเอาของของผู้อื่นที่ตนไม่มีสิทธิ์ ไม่คิดเฟื่องเลี้ยงอยากได้ของผู้อื่น

9. ไม่มีจิตคิดร้ายต่อสัตว์โลกใด ๆ ไม่มีความอาฆาตพยาบาท คิดปรารถนาแต่จะให้สัตว์ทั้งหลายไม่มีการปองร้ายกัน ไม่เบียดเบียนกัน แต่เมตตาให้สัตว์โลกทั้งหลายมีแต่ความสุข ปราศจากความทุกข์ร้อน

10. มีความเห็นชอบ คือ เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อในเรื่องบาปบุญคุณโทษ เชื่อว่ากรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่ว

8. การทำจิตใจให้บริสุทธิ์

จิตที่บริสุทธิ์คือจิตที่คิดในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม มีความจริงใจ ปราศจากความอิจฉาริษยา ไม่คิดอาฆาตพยาบาท ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มองโลกในแง่ดี

สุทธิพงศ์ ต้นตยาพิศาลสุทธิ (เดลินิวส์ สุกรีที่ 1 ม.ค. 2542 น.10) ได้สรุปว่า หลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยหลักพื้นฐาน 6 ประการ ได้แก่

1. หลักโอวาทปาฏิโมกข์ คือการงดเว้นทำบาปอกุศล การประกอบแต่บุญกุศลและการทำจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ปราศจากอาสวกิเลส

2. หลักอริยสัจ คือความทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

3. หลักไตรลักษณ์ คือ ความเป็นของไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นของไม่ไฉ่น

4. หลักกฎแห่งกรรม คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

5. หลักสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิดของผู้ที่ยังมีกิเลส

6. หลักศรัทธา คือ ความเชื่อที่ชอบด้วยเหตุผลและปัญญากำกับ

เดือน คำดี (2537: 76-79) กล่าวว่าคำสอนของพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อความนึกคิดและชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมไทย อาจสรุปได้ดังนี้

1 ความสงบสุข เพราะเชื่อในคำสอนของพุทธศาสนาในส่วนที่เกี่ยวกับด้าน “จิตใจ” นั้น โดยเน้นในเรื่องการแสวงหาความสงบทางจิตเป็นสำคัญ ดังพุทธภาษิตว่า “สุขอื่นเสมอด้วยความสงบไม่มี” “ความสันโดษเป็นทรัพย์อันประเสริฐ” และ “จงพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่” พุทธภาษิตดังกล่าวได้รับการปฏิบัติอย่างกว้างขวางในสังคมไทย และเป็นคำพูดที่ติดปากของคนไทยโดยทั่วไป คนไทยส่วนใหญ่จึงรักความสงบตามแบบชีวิตไทย ๆ มาตั้งแต่โบราณกาล

ประกอบกับสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ชีวิตความเป็นอยู่ในชนบทจึงดำเนินไปอย่างเรียบง่าย เพราะชีวิตในชนบทไม่ต้องการความหรูหราฟุ่มเฟือยมากนัก เมื่อว่างจากการทำงานก็ไปวัดเพื่อฟังเทศน์ ฟังธรรมหรือประกอบกรกุศล การที่คนไทยส่วนใหญ่มีชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติที่สงบตามระบบการเกษตรกรรม และการปฏิบัติตามพุทธธรรมเกี่ยวกับการแสวงหาความสงบของจิตใจ ทำให้สังคมไทยไม่วุ่นวาย กล่าวได้ว่า ความสงบสุขเป็นจุดหมายของสังคมไทยโดยทั่วไป

2. กฎแห่งกรรม หลักธรรมในพุทธศาสนาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ “กรรม” ดังปรากฏความในภิกขุปาฐกสูตรว่า “หญิง ชาย คฤหัสถ์ บรรพชิต ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมอันใดไว้ ดีก็ตามชั่วก็ตาม เราจักได้รับผลของกรรมนั้น” กรรมในทางพุทธศาสนาเป็นเรื่องของ “เหตุ” และ “ผล” ที่ปรากฏในปัจจุบันย่อมาจาก “เหตุ” และ “ผล” คือ “ผล” ที่ปรากฏในปัจจุบันย่อมาจาก “เหตุ” ในอดีต “เหตุ” ในปัจจุบันจะก่อให้เกิด “ผล” ในอนาคต “เหตุ” และ “ผล” ย่อมมีความสัมพันธ์กันประดุจลูกโซ่ ด้วยทฤษฎีที่ว่าด้วย “กฎแห่งกรรม” นี้เองทำให้พุทธศาสนิกชนบางกลุ่มในสังคมไทยเชื่อว่าบุคคลจะประสบผลสำเร็จในชีวิตหรือได้รับเคราะห์กรรมใด ๆ ในปัจจุบัน เป็นเพราะแรงกรรมในอดีต หรือ “กรรมเก่า”

3. ความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เนื่องจากหลักธรรมในพุทธศาสนารับรองอำนาจของ “กรรม” ฉะนั้น การเกิดทุกชนิดจึงเกิดจากแรงกรรม เป็นวัฏสงสารของชีวิต

4. การทำบุญและการประกอบกรกุศล ด้วยเหตุที่สังคมไทยมีความเชื่อในเรื่อง “กฎแห่งกรรม” และ “สังสารวัฏ” สังคมไทยจึงนิยมทำบุญและประกอบกรกุศลอยู่โดยทั่วไป เช่น การทำบุญตักบาตร การช่วยเหลืออนุเคราะห์บุคคลที่ยากจน หรือทุพพลภาพ และการประกอบสาธารณกรกุศลที่เป็นประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม

คำสอนของพุทธศาสนาในเรื่อง “การละอุปาทาน” หรือความไม่ยึดมั่นถือมั่นนั้น มีความเกี่ยวข้องกับกรดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยมากที่สุด การละความยึดมั่นถือมั่นหรือการละอุปาทาน หมายความว่า การละความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวกูของกู และการปฏิบัติ นั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้ “สติ” คือความระลึกได้ และ “ปัญญา” คือการใคร่ครวญพิจารณาถึงไตรลักษณ์ หรือลักษณะ 3 ประการของสรรพสิ่งทั้งหลายว่าสภาวะอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทำให้คนไทยมีนิสัยยึดหยุ่น แสดงให้เห็นว่ารู้ทันสภาพความเป็นจริงของโลกและชีวิต และแสดงพฤติกรรมออกมาไม่ก้าวร้าวหรือสิ้นหวัง ไม่ยึดมั่นดันทุรังในเรื่องโลกธรรม รู้เท่า

ทันเหตุการณ์ยอมรับความจริงแล้วแก้ไข และทำการไปตามเหตุปัจจัย ไม่ยุบลงหรือฟูขึ้นตามกระแสโลก มั่นคงในอามณ์ทั้งใจและเสียว ทำให้คนไทยมีนิสัยไม่หลุกหลิก จีระแวง หรือ ฟุ้งซ่าน สงสัย หรือ ใช้อวด ดังนั้นคนไทยอยู่ที่ใดก็เป็นมิตรกับทุกคนใครพบเห็นก็ชอบคบคนไทยเป็นมิตรที่ดี เพราะชีวิตถูกหล่อหลอมจากสังคัมที่ได้รับอิทธิพลแห่งคำสอนพุทธศาสนาเชื่อในทางสายกลาง ซึ่งทำให้คนไทยทำอะไรไม่สุดโต่ง ไม่สิ้นหวัง ยึดได้ในทุกสถานการณ์ แม้ในยามทุกข์และยามสุข แต่ก็ไม่กระโดดโลดเต้นตีปึกในคราวได้หรือเสียว เพราะรู้เท่าทันตามหลักอนิจจัง แม้คนต่างวัฒนธรรมที่แตกต่างกันก็ตาม เมื่อได้พบคนไทยจะรู้สึกไม่เข้าใจคนไทยในสถานการณ์ต่าง ๆ ว่าทำไมคนไทยจึงยอมอยู่ได้ เพราะความมั่นคงและมองผลปฏิบัติได้มากกว่าทฤษฎี จึงทำให้คนไทยนิยมคนทำได้มากกว่าคนดีแต่พูด ทำให้เกิดคติที่ว่า ทำดีกว่าพูดหรือพูดไปสองไพเบี้ย นิ่งเสียตำลึงทอง ดังนี้ เป็นต้น การดำเนินชีวิตของคนไทยจึงเป็นไปแบบเรียบง่าย ไม่สลัดซับซ้อนอ่อนนุ่มถ่อมตน สังคัมไทยจึงอบอุ่น จิตใจคนไทยจึง อ่อนโยนรักสงบมีเมตตา ทรงความยุติธรรม ไม่เห็นแก่ตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่นิยมความรุนแรงในการแก้ปัญหา

ลักษณะคำสอนของพระพุทธเจ้า

คำสอนของพระพุทธเจ้ามีมากมายสอนโดยวิธีการต่าง ๆ กันตามนิสัยสันดานของคนหรือที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า จริต คนมีจริตต่าง ๆ กัน จึงต้องใช้วิธีสอนต่างกััน ลักษณะคำสอนก็ย่อมมีต่างกันไปด้วย ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1. คำสอนปฏิรูป เป็นคำสอนชนิดที่ปฏิรูปคำสอนเดิมของศาสนาพราหมณ์ เช่น การทำบุญ ศาสนาพราหมณ์สอนให้ทำบุญกับพวกพราหมณ์โดยกำเนิดพระพุทธเจ้าสอนว่าการทำบุญควรทำกับพราหมณ์หรือผู้ที่บริสุทธิ์ ผลบุญจึงจะมีมาก

2. คำสอนปฏิวัติ เป็นคำสอนประเภทปฏิวัติคำสอนของพวกพราหมณ์เดิมไปอีกทางหนึ่ง แบบกลับหน้ามือเป็นหลังมือ เช่น คำสอนเดิมของพวกพราหมณ์ตัวเองเกิดมาก็เป็นพราหมณ์หรือคำสอนเดิมสอนว่า การบำเพ็ญการกุศลด้วยการฆ่าสัตว์บูชาอันเป็นมหากุศลอันยิ่งใหญ่ บันดาลให้ได้ทุกสิ่งทุกประการที่ปรารถนา พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า การทำบุญด้วยการไม่ฆ่า และในขณะที่เดียวกันให้เป็นคนมีเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั่วไปเป็นมหากุศล

3. คำสอนที่ตั้งขึ้นมาสอนใหม่ ไม่ใช่คัดค้านหรืออนุโลมตามคำสอนเก่าเป็นเรื่องที่สอนนอกเหนือไปจากหลักศาสนาพราหมณ์เดิม ซึ่งไม่มีคำสอนเช่นนี้ เช่นคำสอนเรื่องอริยสัจ 4 คำสอนเรื่องปฏิจสงมุขปาถ เป็นต้น (บุญมี แท่นแก้ว, 2538: 9-10)

หลักการสอนและลีลาการสอนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้า นับว่าเป็นยอดของบรมครูทั้งของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายที่มีการสอน หรือวิธีการสอนที่มีประสิทธิภาพมาก ผลการสอนแต่ละครั้งมีผู้ฟังได้บรรลุมรรคผล และดวงตาเห็นธรรมเป็นจำนวนมาก ทั้งสอดคล้องกับจิตหรืออุปนิสัยสันดานของผู้ฟังได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะพระองค์มีหลักการสอน 3 ประการ คือ

1. ทรงสอนให้รู้เห็นจริงในธรรมะที่ควรรู้ควรเห็น หมายความว่าทรงสอนหัวข้อธรรมะที่เหมาะสมกับจิตอุปนิสัยและระดับสติปัญญาของผู้ฟังซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้ฟังนั้น ๆ ควรต้องรู้และต้องเห็นโดยมุ่งถึงความเข้าใจและสามารถน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลเป็นความสุขความเจริญแก่ตนและสังคมและเพื่อให้การปฏิบัติดำเนินไปอย่างถูกต้อง จึงทรงสอนอย่างละเอียดแจ่มแจ้งและให้เห็นให้เข้าใจอย่างทะลุปรุโปร่ง

2. ทรงสอนอย่างมีเหตุผล ที่ผู้ฟังเมื่อพิจารณาตรงตามแล้วจะเห็นจริงเป็นความถูกต้องดังมาได้ เช่นทรงสอนว่า ผู้ขยันหมั่นเพียรยอมหาทรัพย์ได้ ก็แสดงให้เห็นว่าใครก็ตาม ถ้าหากมีความขยันหมั่นเพียรในการเรียนก็就会有ความรอบรู้ในวิชาเหล่านั้น หมั่นขยันในการทำงานก็ได้ทรัพย์สมบัติเพิ่มพูนขึ้น หมั่นขยันในหน้าที่ราชการก็จะได้มีความเจริญก้าวหน้ามีตำแหน่งมีเงินเดือนสูง เป็นต้น ผู้ฟังพิจารณาตรงตามแล้ว ก็จะเห็นจริงได้ว่าคนเกียจคร้านจะไม่มีความสุขนี้แสดงว่า ความเกียจคร้านเป็นเหตุ ความเสื่อมถอยหลังเป็นผล トラバใดที่บุคคลยังเกียจคร้านอยู่เขาจะมีความสุขไม่ได้ ไม่ว่าในด้านอะไรก็ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นคำสอนที่มีเหตุผล ขอให้ผู้ฟังนำไปคิดพิจารณาตามไปเท่านั้นก็จะเห็นเป็นจริงตามที่ทรงแสดงเอาไว้

3. ทรงสอนเป็นอัสจรรย คือใครก็ตามเมื่อได้ฟังเข้าใจแล้วน้อมนำไปปฏิบัติย่อมได้ผลประโยชน์ตามสมควรแก่การปฏิบัติจริงเป็นอัสจรรย หมายความว่า การปฏิบัติธรรมะที่ได้ฟังได้เข้าใจมาแล้วนั้น ใครปฏิบัติได้มากก็จะได้รับผลประโยชน์เป็นความสุขความเจริญมาก ใครปฏิบัติได้น้อยก็จะได้รับผลประโยชน์เป็นความสุขความเจริญน้อยลดหลั่นกันลงมา และผลที่ได้รับนั้นก็เป็นที่ไปจริงตามที่ได้ทรงชี้บอกเอาไว้เป็นอัสจรรยแท้เช่นอบายมุขทางเสื่อม (เป็นนักเลงหญิง นักเลงพนัน นักเลงสุรา คบคนชั่วเป็นมิตร) ที่ทรงแสดงห้ามไว้ว่าอย่าประพฤติปฏิบัติ ใครขึ้นประพฤติประสพความพิบัติ เมื่อใครไม่เชื่อฟังและขึ้นประพฤติเข้าก็ประสพความเสื่อมความพิบัติปฏิบัติมากก็เสื่อมมากปฏิบัติน้อยก็เสื่อมน้อย ใครก็ตามที่มัวเมาในอบายมุขจะไม่มีเสื่อมไม่มีเลย ในด้านดีก็โดยนัยเดียวกันนี้กล่าวคือ ข้อใดที่ทรงแสดงเอาไว้ว่าให้มีความสุขความเจริญแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติเช่นที่ทรงสอนไว้ว่า บุคคลจะล่วงพ้น

ทุกข์ได้เพราะความเพียร ข้อนี้ไม่ว่าใครก็ตามเมื่อมีความเพียรพยายาม เขาก็จะค่อย ๆ พ้นจากความทุกข์ในเรื่องนั้น ๆ ได้ เช่น มีความเพียรพยายามในการทำงานก็จะหลุดพ้นจากความทุกข์ เพราะไม่มีเงินทองจับจ่ายใช้สอย มีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ ก็จะพ้นจากความทุกข์เพราะความไม่ก้าวหน้า เพราะตำแหน่งต่ำเพราะเงินเดือนน้อย ถ้ามีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียน ก็จะหลุดพ้นจากความทุกข์เพราะไม่ค่อยรู้เรื่องในตำรับตำราเพราะได้เกรดต่ำ เพราะสอบตก เป็นต้น นี่แสดงให้เห็นว่าคำสอนของพระพุทธองค์ให้ผลจริงให้ผลถูกต้องเป็นอสังขรย์ ทรงสอนไว้อย่างไร ก็เป็นอย่างนั้นชนิดอมตะนิรันดร์กาล

การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง แม้จะเป็นเพียงธรรมิกถาหรือการสนทนาทั่วไป ซึ่งมีใช้คราวที่มีความมุ่งหมายพิเศษ ก็จะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดีทั้งนี้ก็เพราะมีองค์ประกอบที่เป็นลีลาการสอน 4 ประการคือ

1. สันทัตตนา ซึ่งแจ้งให้แจ่มแจ้งชัดเจน คือ จะสอนอะไรก็จำแนกแยกแยะขยายความ มีอุปมาอุปมัยหรือยกอุทาหรณ์หรือใช้อุปกรณ์พร้อมอ้างเหตุผลประกอบให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังงูมีมือไปคูเห็นกับตา

2. สมหาปนา ขวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติหรืออยากทำตาม คือสิ่งใดควรปฏิบัติหัดทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับอยากลงมือปฏิบัติหรือนำไปปฏิบัติตาม หรือสิ่งใดที่ไม่ดีไม่ควรปฏิบัติ ก็บรรยายให้มองเห็นโทษภัยจนให้ผู้ฟังอยากเลิกทำสิ่งนั้นแล้วหันมาทำสิ่งที่ดีมีคุณประโยชน์

3. สมุตเตชนา เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะมีกำลังใจเข้มแข็ง เกิดความเชื่อมั่นในตนเองที่จะทำได้ปฏิบัติให้สำเร็จได้ ไม่วันทระย่อไม่กลัวเหนื่อยยากในลักษณะที่ว่า

(1) เรื่องที่สอนให้ทำนั้น ไม่อยากเย็นจนเกินไป เพิ่มความพยายามอีกหน่อยเท่านั้น

(2) ซึ่งให้ผู้ฟังเห็นสมรรถภาพในตัวของเขาเองว่ามีพอ

4. สัมปหังสนา ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ ช่วยทำให้จิตใจของผู้ฟังแจ่มใสแจ่มชื่นเบิกบาน ปลอดภัยโปร่ง ไม่หัดหู่ขบเขาโดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงใจเบิกบานใจ

เพราะฉะนั้น พุทธศาสนาก็คือ ธรรมะและวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้และบัญญัติไว้ซึ่งเรียกว่า พระธรรม ที่ทรงแสดงไว้ดีแล้ว (สวาชาติธรรม) และวินัยที่ทรงบัญญัติไว้

(วินัยบัญญัติ) เกิดจากการค้นพบแล้วได้ตรัสรู้ และได้นำมาประกาศแก่มวลมนุษยชาติโดย อาศัยพระมหากรุณาธิคุณและหลักการสอนลีลาการสอนอันชาญฉลาดเปี่ยมด้วยประสิทธิภาพของ พระองค์ทำให้เกิดศาสนสาวก ศาสนสถาน และศาสนพิธี กลายเป็นศาสนาที่สมบูรณ์เยี่ยง ศาสนาโลก หรือศาสนาชาติอื่น ๆ หลักธรรมคำสั่งสอนของพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ได้ ประกาศเผยแผ่แล้วนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับการแก้ปัญหาชีวิต ชีวิตทุกชีวิตเมื่อถือกำเนิดเกิดขึ้นมา แล้ว ก็ล้วนต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ในแต่ละวัน โดยเหตุนี้ พุทธศาสนาจึงเกี่ยวข้องกับชีวิต ประจำวันของแต่ละคน ชีวิตจะดำรงอยู่ได้ก็ต้องรู้จักปรับตัวให้เข้ากับเหตุการณ์และ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในทางที่ดีงาม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัว สังคม เศรษฐกิจ การเมือง ขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนสถาบันชาติ สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น ชีวิตประจำวันภายใต้ สถานการณ์และสิ่งแวดล้อมเหล่านี้จะดำเนินไปได้ด้วยดี ราบรื่น มีความสงบสุขได้ตามสมควรแก่สภาพได้นั้น จำเป็นจะต้องมีพุทธศาสนาเป็นมัคคุเทศก์ ชำนาญทางช่วยในการปรับปรุงเป็นดวงประทีปส่องทางดำเนิน ก่อนอื่นควรจะารู้จักชีวิตประจำวันเสียก่อน (คุณ โท ขันธ, 2537: 4-6)

ลักษณะที่ดีเด่นพิเศษของพระพุทธศาสนา

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา มีการสอนหลักการที่พิเศษดีเด่นและทันสมัยมากมาย (บุญมี แท่นแก้ว, 2538: 24-26) พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. เป็นหลักคำสอนที่มีเหตุผล

ในข้อนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป หลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นมีเหตุผลลึกซึ้งกล้าพิสูจน์ความจริงได้ทุกเมื่อ เช่น หลักอริยสัจ 4, หลักปฏิจจสมุปบาท, หลักไตรลักษณ์ เป็นต้น

2. เป็นหลักคำสอนที่มีแนวทางเป็นประชาธิปไตยที่เก่าแก่ที่สุดในโลก

ข้อนี้เห็นได้จากหลักการให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรมทั้งปวงไม่ให้พระรูปใดรูปหนึ่งเป็นใหญ่ มีหลักเสมอภาค ภราดรภาพ และเสรีภาพพร้อมมูล เช่นการทำอุโบสถ การรับกฐิน การบวชนาค การทำปวารณา เป็นต้น

3. เป็นคำสอนที่ยกย่องมนุษย์ว่าเป็นมนุษย์

ห้ามทำตนให้เป็นทาส ห้ามค้าขายทาส ไม่ส่งเสริมให้มีทาส ทุกคนที่มาบวชในพระพุทธศาสนาจะทำเทียมกันหมดไม่ว่ามาจากตระกูลสูง ต่ำ เพียงใด เล็กถือชั้นวรรณะกันต่อไป

4. เป็นคำสอนที่ลักษณะตรงไปตรงมาสอนความจริง

หมายความว่า เป็นหลักคำสอนที่ไม่อ้อมค้อม เช่นเรื่อง

- กฎแห่งกรรม
- ไตรลักษณ์
- อริยสัจ
- โขคลาง ๆ

5. เป็นคำสอนที่สอนได้รอบคอบคำนึงถึงชีวิตคนทุกด้าน ทรงสอนทั้งทางโลก และทางธรรมสำหรับผู้ที่ต้องการครองชีวิตอยู่ในโลกนี้เช่น

- เรื่องเศรษฐกิจ
- เรื่องอบายมุข
- เรื่องความสุขของผู้ครองเรือน
- เรื่องเหตุให้ตระกูลเสื่อมและเหตุให้ตระกูลเจริญ เป็นต้น

6. เป็นคำสอนให้ถือธรรมะเป็นใหญ่

การกระทำของคนเราโดยทั่วไปแล้ว แสดงออกมาโดย

1. ถือตนเองเป็นใหญ่ (อัตตาธิปไตย)

2. ถือสังคมหรือคนอื่นเป็นใหญ่ เขาทำอย่างไรก็ทำตามกลัวเขานินทา (โลกาธิปไตย)

3. ถือความถูกต้องเป็นใหญ่ ใครจะว่าอย่างไรก็ช่างถ้าเห็นว่าสิ่งใดถูกต้องก็ว่าไปตามถูก เห็นว่าผิดก็ว่าไปตามผิด เช่นนี้เรียก ธรรมาธิปไตย

7. พระพุทธศาสนาสนับสนุนให้ทำการทุกอย่างโดยถือหลักข้อ 3 เป็นแนวทาง คือถือเหตุผลความถูกต้องเป็นสำคัญ

คือการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ต้องแก้ด้วยเหตุผลที่เรียกว่า ปัญหาธรรม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา คำสอนส่วนใหญ่จะมีปัญหาคำกับอกอยู่เสมอ เช่น สิลสมาธิ ปัญญา หรือคำสอนเรื่องมรรค 8 มีสัมมาทิฐிகำกับอกอยู่ด้วย เป็นต้น

8. ทรงสอนเรื่องกฎแห่งกรรม

กฎแห่งกรรมเป็นหลักคำสอนใหม่ในพระพุทธศาสนาและในสมัยเดียวกันไม่มีหลักคำสอนของลัทธิใดสอนเรื่องนี้ในสมัยนั้นและแม้ในปัจจุบันหลักคำสอนนี้ก็ไม่ล้ำสมัย กฎแห่งกรรมมี “เมื่อมีกรรม (การกระทำ) ย่อมมีผลเกิดตามมาเสมอ” โดยกฎแห่งกรรม ดังกล่าวทำให้โลกเจริญก้าวหน้าอยู่อย่างปัจจุบัน และในทางตรงกันข้ามก็ยิ่งทำให้โลกประสบ

กับความวุ่นวายอย่างที่เห็นในปัจจุบัน คนเราเกิดมาจากกรรมเกิดมาเพื่อทำกรรม และจะตายไปก็เพราะกรรมอีกเหมือนกัน

9. เป็นหลักคำสอนซึ่งหลักวิทยาศาสตร์อันเกิดภายหลังมีความเห็นสอดคล้องกันมาก

ความจริงความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ที่ถือว่าเป็นระบบอันถูกต้องนั้นเพิ่งมีมาเมื่อประมาณ 500 ปีเศษมานี้เอง ความต่างมีเพียงว่า

- วิทยาศาสตร์เป็นเรื่องวัตถุ
- พระพุทธศาสนาเป็นเรื่องจิตใจ เท่านั้น

ความเหมือนกันระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์มีดังนี้

1. สอนไม่ให้เชื่อมงายอย่างไม่มีเหตุผล
2. สอนไม่ให้เชื่อโชคกลางต่าง ๆ
3. สอนว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเหตุผลของกันและกัน
4. เรื่องอริยสัจ กับวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องเหตุเรื่องผลเช่นเดียวกัน

4.3 บทบาทและความสำคัญของพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม

สังคมไทยส่วนใหญ่เป็นสังคมชาวพุทธ ปัญหาในสังคมไทยจึงเป็นปัญหาที่เกิดจากชาวพุทธและจำเป็นต้องอาศัยพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการแก้ไข ปัญหาในสังคมไทยมีอยู่มากมาย สรุปได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. ปัญหาด้านระบบการศึกษาพุทธศาสนา
2. ปัญหาด้านการประสานงานระหว่างพุทธจักรกับอาณาจักร
3. ปัญหาทางสังคมยุคใหม่

1. ปัญหาด้านระบบการศึกษาพุทธศาสนา

การศึกษาพุทธศาสนาในปัจจุบันยังไม่สามารถเข้าถึงจิตสำนึกของเยาวชนและประชาชนทั่วไปได้ จึงไม่สามารถขัดเกลาศีลธรรมให้ผู้ศึกษามีคุณธรรมและมีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมได้ที่เป็นเช่นนี้เพราะการศึกษาพุทธศาสนายังคงเน้นภาคทฤษฎี เน้นความจำเป็นมากกว่าความคิดและการปลูกฝังความสำนึกที่ดีงาม นอกจากนั้นสัดส่วนคะแนนที่ให้แก่วิชาด้านศีลธรรมและศาสนายังน้อยมาก เพียงไม่ถึง 20% ของคะแนนรวมทั้งหมด จน